

Академія наук України

Інститут економіки

На правах рукопису

ЯКОВЕЦЬ Петро Іванович

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ
РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА КАРПАТСЬКОГО
РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Спеціальність: 08.00.05 – економіка, планування, організації управління народним господарством та його галузями /сільське господарство/

Д и с е р т а ц і я
у формі наукової доповіді
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Київ - 1994

00801416 (K)

AB 29.2

Інститут економіки АН України

Академік АН України, доктор економічних наук, професор О. М. Онищенко

Офіційні опоненти: В. В. Юрчишин, академік Української академії аграрних наук, доктор економічних наук, професор

О. А. Стратілат, кандидат економічних наук, доцент

Провідна організація – Рада по вивченню продуктивних сил України АН України

Захист відбудеться "14" вересня 1994 р. о 14 год на засіданні спеціалізованої вченої ради К 016.39.03 по призначенню наукового ступеня кандидата економічних наук при Інституті економіки АН України за адресою: 252011, м. Київ-11, вул. Панаса Мирного, 26.

З опублікованими роботами пошукувача можна ознайомитися в бібліотеці Інституту економіки АН України.

Дисертація розіслана "3" березня 1994 р

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук

В. О. Точилін

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

I. I. Актуальність теми дослідження. Здійснення радикальної економічної реформи на основі переходу до ринкових відносин, економічних методів управління, роздержавлення і приватизації власності створює принципово нові соціально-економічні умови функціонування всіх галузей АПК та переведення їх виробництва на інтенсивний шлях розвитку. Зазначені умови по-різному проявляються і неоднаково впливають на хід перетворень на селі в окремих регіонах нашої держави, оскільки кожний з них має свої природні, економічні, соціальні та історичні особливості.

Найбільш специфічним у цьому відношенні є Карпатський регіон. Крім природно-кліматичних, екологічних і демографічно-етнічних відмінностей, він характеризується ще й тим, що був включений у систему адміністративно-командної економіки колишнього СРСР лише після другої світової війни. Отже, коли йдеться про реформування народного, зокрема сільського господарства, то тут для цього є відносно сприятливіші соціально-економічні передумови, ніж в інших регіонах України.

Водночас перехід до ринкових відносин дає можливість прискорити розвиток агропромислового виробництва в цьому регіоні, підвищити ефективність його інтенсифікації за рахунок раціонального використання саме соціально-економічних і організаційних факторів. Останні в Карпатському регіоні відіграють чималу роль як у поглибленні інтенсифікаційних процесів в АПК, так і в проведенні ринкових реформ більш високими темпами, створенні в аграрному секторі багатокладної економіки, ефективних організаційних форм господарювання тощо.

В сучасних умовах, які характеризуються, з одного боку, глибокою кризою в народному господарстві взагалі та в АПК зокрема, а з другого – початком реформування економіки й об'єктивною необхідністю переведення її на ринковий та інтенсивний шлях розвитку, велике наукове і практичне значення мають дослідження, спрямовані на розробку дієвих та ефективних регіональних організаційно-економічних механізмів подальшої інтенсифікації агропромислового виробництва – пріоритетної сфери народногосподарського комплексу. В кожній конкретній області та кожному економічному районі ці механізми повинні мати свою специфіку.

Вивчення літературних джерел по даній проблемі показує, що

дослідження різних її аспектів знаходяться в початковій стадії.

Отже, велике соціально-економічне значення ефективного і збалансованого розвитку регіональних АПК на основі всебічної інтенсифікації виробництва шляхом створення ефективного організаційно-економічного механізму, прискорення темпів аграрної реформи та всебічного врахування місцевих соціально-економічних особливостей, а також недостатній рівень наукової розробки цих питань дають підстави для висновку, що вибрана тема дисертації є досить актуальною.

Україна нині стала на шлях демократизації всього господарського життя, переходу до соціально орієнтованої ринкової економіки. Держава визнала і законодавчо закріпила необхідність пріоритетного розвитку села та всього агропромислового комплексу. За цих умов практика потребує чітких і виважених науково-обґрунтованих рекомендацій щодо напрямів розвитку агропромислового виробництва в ринкових умовах і методів оцінки ефективності його інтенсифікації. Вирішенню цих проблем, що зумовлені ринковою концепцією сучасної аграрної політики і належать до числа надто актуальних завдань, значною мірою й присвячена дана дисертаційна робота.

1.2. Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних, методичних і практичних аспектів формування організаційно-економічного адекватного ринковим відносинам механізму інтенсифікації розвитку агропромислового виробництва Карпатського регіону з урахуванням його соціально-економічних особливостей.

Відповідно до поставленої мети вирішувалися такі основні завдання науково-методичного та прикладного характеру:

- вивчення наукових основ інтенсифікації розвитку агропромислового виробництва і уточнення методичних підходів до дослідження цього процесу з урахуванням регіональних особливостей та переходу до ринкової економіки;
- аналіз та систематизація соціально-економічних умов розвитку агропромислового виробництва Карпатського регіону;
- узагальнення досвіду та оцінка результатів функціонування різних форм господарювання на селі;
- розробка концепції і обґрунтування напрямів розвитку агропромислового виробництва Карпатського регіону з урахуванням

Його соціально-економічних умов і особливостей;

- розробка організаційно-економічного механізму інтенсифікації розвитку агропромислового виробництва в умовах формування багатуокладної ринкової аграрної економіки, становлення і функціонування різних форм власності і господарювання.

І.3. Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні питання формування організаційно-економічного механізму інтенсифікації розвитку агропромислового виробництва в умовах переходу до ринку.

Об'єкт дослідження - колгоспи, радгоспи, міжгосподарські, інші сільськогосподарські, обслуговуючі і переробні підприємства, селянські /фермерські/ і особисті-підсобні господарства Карпатського регіону.

І.4. Методологія і методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження послужили праці українських і зарубіжних вчених економістів-аграрників з питань інтенсифікації виробництва в АПК та реформування аграрної економіки, законодавчі і нормативні акти Верховної Ради і уряду України.

В процесі дослідження використовувались загальнонауковий діалектичний метод, системний підхід до вивчення господарських явищ і процесів, а також методи порівняльного аналізу, індексний, статистичних групувань, монографічний, абстрактно-логічний та розрахунково-конструктивний.

І.5. Інформаційна база дослідження. Для написання дисертації використані різні джерела інформації. Це, зокрема - річні звіти, виробничо-фінансові плани і первинна документація бухгалтерського обліку господарств і підприємств АПК, дані державної статистичної звітності, рекомендації науково-дослідних установ, нормативно-довідкові матеріали, а також література з досліджуваної тематики.

І.6. Наукова новизна результатів дослідження полягає в розробці методичних та організаційно-економічних основ формування механізму інтенсивного розвитку агропромислового виробництва в умовах переходу до ринку.

Основні елементи наукової новизни дисертації відображають такі результати дослідження, які виносяться на захист:

- систематизація соціально-економічних умов Карпатського регіону та комплексу якісна їх оцінка з точки зору прискорення

проведення аграрної реформи й інтенсифікації розвитку агропромислового виробництва [1];

- обґрунтування шляхів і напрямів інтенсифікації розвитку агропромислового виробництва регіону в перехідний період до ринку, включаючи пропозиції щодо розвитку на селі несільськогосподарського підприємництва та посилення його впливу на інтенсифікацію агропромислового виробництва [1, 2, 3];

- рекомендації по раціональному використанню некапіталомістких форм інтенсивного розвитку аграрного підприємництва, структуронеруйнівних методів демонополізації аграрної економіки і приватизації власності [1,2];

- запропонований організаційно-економічний механізм інтенсифікації розвитку агропромислового виробництва регіону, який об'єднує в собі державні, суспільні та ринкові методи й важелі впливу на виробників агропромислової продукції, різноманітні організаційні форми господарювання на селі і розвиток ефективних інтеграційних зв'язків [1,2,3].

1.7. Практичне значення результатів дослідження. Обґрунтовані рекомендації щодо напрямів, методів і механізмів інтенсифікації агропромислового виробництва з урахуванням соціально-економічних умов і реформуванням відносин власності можуть бути використані місцевими органами влади і управління насамперед в Карпатському регіоні, а також в інших регіонах України. Пропозиції та методичні рекомендації по розвитку аграрного підприємництва, зокрема, відносно розширення особистих підсобних, створення фермерських господарств, агродільниць і агроцехів промислових підприємств, підсобних промислів, по впровадженню контрактного підприємництва можуть бути використані колгоспами, радгоспами, агросервісними, переробними та іншими підприємствами, сільськими жителями тощо в їх практичній діяльності.

1.8. Апробація результатів дослідження. Сформульовані наукові положення і практичні результати, одержані в процесі виконання дослідження, опубліковані в монографії, учбово-методичних і виробничих рекомендаціях.

Результати дослідження також доповідались на республіканських, регіональних і обласних конференціях, нарадах та семінарах з проблем розвитку агропромислового комплексу і освоєння ринкових відносин, що проводились у 1985-1998 рр.

I.9. Впровадження результатів досліджень. На основі досліджень по темі дисертаційної роботи опубліковано і розіслано для практичного використання дві методичних розробки:

- Розвиток аграрного підприємництва /методичні рекомендації/. - К., 1993, 28 с.;

- Розвиток підсобних промислів на селі /методичні рекомендації/. К., 1993, 26 с.

I.10. Публікація результатів дослідження. По темі дисертації опубліковано 3 наукових роботи загальним обсягом 11,1 друк. арк., в т.ч. 1 монографія обсягом 8,8 друк.арк.

I.11. Обсяг і структура дисертації. Дисертацією є наукова доповідь, в якій викладено основні теоретичні, методичні та практичні результати, одержані в процесі дослідження.

П. НАЙВАЖЛИВІШІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ, ПОЛОЖЕННЯ І ВИСНОВКИ

2.1. Наукові основи інтенсифікації агропромислового виробництва та методичні підходи до дослідження цього процесу в умовах переходу до ринкових відносин та з урахуванням регіональних особливостей

Дослідження проблем інтенсифікації сільського господарства та зв'язаних з ним галузей народного господарства велись постійно і мають значну історію. Кожному етапові соціально-економічного розвитку країни були притаманні свої підходи до визначення соціально-економічної суті цього процесу, який одночасно відбиває в собі і рівень розвитку продуктивних сил в агропромисловому комплексі, і форму відтворення, і ефективність використання виробничих ресурсів, насамперед земельних, трудових та матеріально-технічних, і нарешті, характер суспільно-економічних відносин.

Теоретико-методологічні та практичні аспекти інтенсифікації сільськогосподарського виробництва й інших галузей АПК були предметом дослідження багатьох відомих українських і російських вчених економістів-аграрників. Серед них в першу чергу слід назвати В.Г. Андрійчука, Г.А. Бабкова, П.П. Борщевського, І.М. Буздалова, О.М. Ємельянова, Г.Г. Котова, І.І. Лукінова, В.П. Мертенса, О.М. Онценка, Б.Й. Пасхавера, Д.К. Прейгера, А.М. Стельма-

шука, Л. О. Шепотько, В. В. Юрчишина.

Аналіз економічної літератури з питань інтенсифікації сільського господарства та окремих його галузей свідчить, що майже в усіх публікаціях, аж до сьогоднішнього дня, по таких принципових проблемах, як визначення суті інтенсифікації, факторів і напрямів цього процесу, методів розрахунку та показників його економічної ефективності, продовжуються гострі дискусії.

Стосовно нинішнього етапу розвитку продуктивних сил сільства специфіка сільського господарства, безперечно, значною мірою впливає на процес інтенсифікації його розвитку, агропромислового комплексу в цілому. Тому, якщо говорити про наукові основи інтенсифікації агропромислового виробництва, то автор розділяє точку зору, що інтенсифікація АПК знаходить відбиття в збільшенні його кінцевого продукту при все менших затратах земельних, трудових і матеріально-технічних ресурсів на одиницю цього продукту внаслідок широкого використання досягнень науково-технічного прогресу на всіх технологічних стадіях - у галузях, що випускають засоби виробництва, у сільському господарстві та галузях III сфери /заготовка, збереження, переробка сільськогосподарської продукції і постачання готової продукції на споживчий ринок/. Темпи та ефективність інтенсифікації агропромислового виробництва в цілому зумовляються не лише рівнем зазначених показників в окремих його сферах, а й взаємоузгодженістю процесів у кожній з них, "синхронність" їх здійснення^{х/}.

Із сказаного вище необхідно зробити один надто важливий і принциповий висновок: до дослідження процесу інтенсифікації розвитку агропромислового виробництва треба підходити системно, комплексно. Таке виробництво є цілісною, єдиною сферою господарювання на мікрорівні, інтегрованим виробництвом. Крім того, при цьому слід повною мірою та всебічно враховувати регіональні особливості природно-екологічних, соціально-економічних й інших умов ведення сільського господарства і зв'язаних з ним галузей, щоб забезпечити зрештою найвищу віддачу від використовуваних виробничих ресурсів, домогтися високої конкурентоспроможності кінцевої продукції АПК.

^{х/} Интенсивное развитие агропромышленного комплекса. Киев: Наукова думка, 1990, с. 16.

Саме зазначений підхід відкриває широкі можливості для того, щоб інтенсифікація в агропромисловому комплексі здійснювалась не по напрямках і за галузевим принципом, а системно, цілеспрямовано та з врахуванням досягнутого рівня агропромислового виробництва і вимог пріоритетного розвитку села. Одночасно слід зважати також на необхідність реформування аграрної економіки, створення нових організаційних форм господарювання ринкового типу, зокрема селянських /фермерських/ господарств.

Отже, агропромислове виробництво на регіональному і мікрорівні може розвиватися інтенсивно на основі широкомасштабного використання найновіших досягнень НТП та вмілого застосування ринкових механізмів лише тоді, коли будуть створені відповідні соціально-економічні, організаційні, фінансові і матеріально-технічні умови та забезпечено реальний пріоритет соціального розвитку села і всього агропромислового комплексу. Це з одного боку. А з іншого – коли всі ринкові перетворення будуть спрямовані на ефективне використання та модернізацію існуючого ресурсного потенціалу АПК, наявної олійської, хуторської та садивної інфраструктури Карпатського регіону.

Що стосується фермерства – однієї з найбільш ефективних форм господарювання в багатьох країнах світу, де застосовуються інтенсивні системи ведення землеробства та тваринництва, то уже при створенні цих господарств в Україні необхідно домагатися того, щоб вони з самого початку орієнтувалися на інтенсивний, ресурс- та природозберігачий шлях розвитку. З цією метою фермерські господарства повинні мати оптимальні розміри та раціональні рівні ресурсозабезпеченості.

2.2. Соціально-економічні особливості Карпатського регіону та їх вплив на інтенсифікацію агропромислового виробництва

Карпатський регіон традиційно є специфічним аграрним регіоном України. В умовах демократизації управління і переходу до ринку тут, як і в інших регіонах, посилюються реформаційні процеси, що вносять суттєві корективи в розвиток агропромислового виробництва, в напрями та фактори його інтенсифікації. Проте масштаби, спрямованість і темпи цих процесів і їх вплив на функціонування АПК в дослід-

жуваному регіоні значно відрізняються, наприклад, від східних, південних чи центральних областей України. Це є наслідком тих соціально-економічних особливостей, які властиві Карпатському регіону.

Для комплексного дослідження специфіки процесів інтенсифікації агропромислового виробництва, розгляду тих змін, що відбуваються в ньому під дією певних факторів, нами були узагальнені та систематизовані соціально-економічні, демографічні, психологічні й історичні особливості Карпатського регіону. Стосовно АПК основними з них слід вважати такі три групи факторів, що визначають вказані особливості.

Перша група – демографічні фактори: висока густина населення взагалі та сільського зокрема, відносна рівномірність розселення сільського і міського населення практично в усіх областях регіону.

Друга група – це психологічні фактори: підприємливість та приватно-власницькі почуття, що збереглися в значній кількості населення регіону.

Третя група – це суцільно соціально-економічні фактори: високий рівень забезпеченості агропромислового виробництва трудовими ресурсами, наявність значного виробничого потенціалу в усіх сферах АПК та розвиненої виробничої і невиробничої інфраструктури на селі, загалом висока культура ведення землеробства та тваринництва.

Все це, безперечно, впливало раніше на розвиток агропромислового виробництва, ефективність його інтенсифікації, хід інтеграційних процесів, а нині має вирішальне значення для становлення різних форм власності і господарювання, посилення підприємницької діяльності та конкуренції. Тобто в широкому розумінні є головною передумовою реформування сільськогосподарських і агропромислових виробничих структур з метою переведення регіональних АПК на інтенсивний та ефективний шлях розвитку.

Так, підприємливість і приватно-власницькі риси широких верств сільського населення в досліджуваному регіоні зумовлюють загалом позитивне реагування на зміни, що відбуваються, прийнятність здійснюваної аграрної, в т.ч. й земельної реформи, готовність до приватизації землі, майна та бажання працювати в умовах конкуренції. Розвиненість виробничої і невиробничої інфраструк-

тури на селі також сприяє демонополізації агропромислового виробництва, становлення багатукладної економіки в сільському господарстві Карпатського регіону.

Водночас слід відзначити, що курс на багатукладність, різноманітність форм власності та господарювання повинен зрештою не лише інтенсифікувати розвиток агропромислового виробництва, прискорити інтеграційні процеси, але й забезпечити раціональну спеціалізацію та концентрацію агропромислового виробництва в майбутньому. Перехід до ринкових відносин, підприємництва і конкуренція, як правило, призводять до децентралізації, деконцентрації та диверсифікації агропромислового виробництва з одночасною інтенсифікацією останнього. Однак за умов науково обгрунтованого регулювання цих процесів вони в такій же мірі можуть сприяти підвищенню рівнів спеціалізації, концентрації та ефективної агропромислової інтеграції.

Об'єктивна необхідність інтенсифікації розвитку агропромислового виробництва для невідкладного й повного вирішення продовольчої проблеми, на нашу думку, зумовлює як застосування тут інтенсивних прогресивних технологій, так і комплексне використання всіх організаційно-економічних та соціальних факторів, що спрямовані на **різке** збільшення виробництва кінцевої продукції АПК. Хоча деякі вчені економісти-аграрники організаційні й соціально-економічні фактори не відносять до факторів інтенсифікації виробництва, і вважають їх умовами, в яких здійснюється процес інтенсифікації виробництва.

Звідси неважко зробити висновок наскільки важливими є аналіз врахування та прогноз впливу зазначених вище факторів на прискорення розвитку агропромислового виробництва, хід і результативність ринкових реформ в усіх без винятку сферах АПК і на всіх рівнях – господарство, район, область, регіон. І безперечно, що потрібно мобілізувати та брати до уваги в першу чергу ті фактори, які, позитивно впливають на формування ефективних ринкових відносин, виробничих структур і методів господарювання.

Найбільш негативний вплив на інтенсифікацію розвитку АПК нині справляють хибність соціально-політичних концепцій, тягар ідеології щодо переваг колгоспно-радгоспної системи господарювання. Саме тут лежить глибинне коріння небажання впроваджувати прогресивні й ефективні технології виробництва, удосконалити взаємовідносини між аграрними підприємствами і товаровиробника-

ми, з одного боку, та переробними галузями, обслуговуючою інфраструктурою, з другого [1, с.18]*/.

В агропромисловому комплексі вже протягом довгого часу майже відсутнє техніко-технологічне оновлення виробництва в усіх сферах і галузях, яке є одним із головних факторів інтенсифікації. Оскільки з техніко-технологічним оновленням агропромислового виробництва нерозривно зв'язана структурна взаємодія виробничих та інтеграційних процесів, то воно значною мірою визначає найважливіші форми реалізації досягнень науково-технічного прогресу в АПК. Проте інвестиційна політика останніх двох десятиліть в агропродовольчій сфері була такою, що не сприяла техніко-технологічному оновленню агропромислового виробництва, а відтак і його розвитку по інтенсивному, ресурсо- та енергозберігаючому шляху. Продовжувалася випуск застарілих, відсталих і нерідко небезпечних в екологічному відношенні механічних та хімічних засобів виробництва і предметів праці, яких, до речі, тепер також гостро не вистачає.

Крім того, сьогодні не можна ігнорувати й того незаперечно-го факту, що основними виробниками товарної продукції сільського господарства залишаються великі колективні господарства - колгоспи, радгоспи, міжгосподарські підприємства та тваринницькі комплекси. Для ефективного здійснення переходу до ринкової економіки необхідно зміло реформувати в них виробничі відносини, насамперед відносини власності, з таким розрахунком, щоб, не зменшуючи обсягів виробництва аграрної продукції, відкрити шлях новим інтенсивним формам господарювання.

За існуючими нині формами господарювання в аграрній сфері стоять трудові колективи, значна кількість сільського населення пенсійного віку. Тому ця особливість, або так званий "людський фактор", треба також враховувати в першу чергу. Адже всі соціально-економічні реформи здійснюються не абстрактно, а саме для покращання життя народу, включаючи й кожного селянина. Таким чином, інтереси останнього повинні бути в центрі уваги будь-яких перетворень на селі, якщо держава хоче домогтися корінних зрушень у вирішенні продовольчої проблеми [1, с.18-22].

Дослідження показують, що там, де повною мірою враховують регіональні особливості розвитку агропромислового виробництва, реформування колгоспів і радгоспів, приватизація земель та ко-

* Тут і далі посилання на публікації автора по темі дисертації з зазначенням номера публікації та сторінки.

лективного майна створюють оприятливі умови для становлення ефективних і високопродуктивних форм господарювання на селі, його соціального відродження. Розвиток соціальної сфери на мікрорівні нині відіграє величезну роль у підвищенні ефективності використання сільськогосподарських територій, віддачі земельних угідь, зрештою продуктивності праці зайнятих у сільському господарстві.

2.3. Концепція і основні напрями інтенсифікації розвитку агропромислового виробництва регіону в умовах переходу до ринкової економіки

Карпатський регіон стосовно розвитку агропромислового виробництва, поряд з особливостями соціально-економічного характеру, що охоплюють, як було показано, три групи факторів, має ще й специфічні природно-кліматичні та екологічні умови. Останні також значною мірою впливають на структуру агропромислового виробництва, рівні його інтенсифікації, концентрації й міжгалузєвої інтеграції, характер і тип сільських поселень та соціальний розвиток села.

В зв'язку з зазначеними особливостями та враховуючи необхідність формування ринкової економіки соціальної орієнтації, яка передбачає існування різних форм власності і систем господарювання, нами зроблено спробу сформулювати концепцію та обґрунтувати основні напрями інтенсифікації розвитку агропромислового виробництва досліджуваного регіону. Концепція інтенсивного розвитку агропромислового виробництва базується на законодавчих актах рівноправності форм власності, їх правового захисту, різних організаційно-правових формах господарювання на принципах свободи підприємництва, самоврядування, конкуренції і широких інтеграційних зв'язків.

Ця концепція передбачає вирішення перспективних завдань інтенсивного розвитку АПК Карпатського регіону з урахуванням його природно-кліматичних, екологічних та соціально-економічних умов, а також напрями, способи, методи та механізми прискорення інтенсифікаційних процесів з метою переведення агропромислового виробництва на високоефективний, природо-, ресурсо- й енергозберігаючий шляхи розвитку на основі формування багатоскладної економіки на селі, раціональних і високопродуктивних виробничих отруктур та запровадження дієвих організаційно-економічних

механізмів регулювання та управління регіональними АПК. Відносно сучасних структур управління агропромисловим виробництвом слід провести докорінну реорганізацію їх.

В подальшому з боку ієрархічних управлінських структур не повинно бути адміністрування та регламентації зверху при виборі форм господарського управління, шаблонного підходу при визначенні форм господарювання й управлінських структур на місцях. В багатьох випадках доцільно замінити органи управління АПК, наділені адміністративно-директивними функціями, на господарські управлінські утворення, які повинні бути організовані за ініціативою знизу і функціонувати за принципом надання організаційно-методичної допомоги, консультацій та координації діяльності. Особливу увагу слід приділити сервісній /маркетинговій і менеджментній/ орієнтації функцій управління на задоволення потреб та інтересів агропромислових товаровиробників всіх форм власності й господарювання /1, 2, 3/.

Курс на інтенсифікацію розвитку агропромислового виробництва як стратегічне завдання аграрної реформи вимагає, згідно з розробленою концепцією, по-перше, комплексного підходу до визначення пріоритетних напрямів і факторів, засобів, методів та важелів організаційного, економічного, науково-технічного, технологічного, соціального й екологічного характеру, які спроможні забезпечити найвищу реальну віддачу в найкоротші строки. При цьому треба, звичайно, брати до уваги і ті обставини, що впродовж багатьох десятиліть у розвитку агропромислового виробництва мали місце великі диспропорції, оскільки основна частина коштів направлялась на зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства.

По-друге, на сучасному етапі інтенсифікацію розвитку агропромислового виробництва необхідно розглядати не лише як техніко-технологічний та організаційний процес, а насамперед як складне соціально-економічне явище. Тому водночас комплексний підхід до реформування цього виробництва з максимальним врахуванням умов і особливостей функціонування означає поступовий перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки. Передчасне руйнування ефективно працюючих виробничих структур може призвести тільки до поглиблення соціально-економічної кризи на селі, зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

По-третє, на всіх етапах перехідного періоду до формування інтенсивної багатокладної економіки на селі треба розумно й

оптимально поєднувати різні механізми, методи, способи і форми регулювання та прискорення інтенсифікаційних процесів розвитку АПК, в т.ч. і за рахунок коштів державного бюджету. Останні слід використовувати на проведення землеохоронних та землемеліоративних робіт, заходів екологічного призначення тощо. Бо без докорінного покращання земельних угідь, оздоровлення екологічної ситуації в багатьох районах Карпатського регіону, на наш погляд, не можна розраховувати на подальшу інтенсифікацію розвитку виробництва в АПК.

Інтенсивний та високоефективний розвиток агропромислового виробництва забезпечується тільки тоді, коли він здійснюється за допомогою досконалих і дійових організаційно-економічних механізмів, здатних своєчасно й найкращим чином регулювати відповідність виробничих відносин рівню розвитку продуктивних сил у цій сфері. Оскільки по-справжньому господарювати на землі може справжній господар, власник землі, майна та продукції, то з метою формування таких механізмів необхідно:

- створювати на базі колгоспів, радгоспів та агропромислових підприємств і об'єднань самостійні підрозділи: кооперативи, орендні колективи, їх спілки, асоціації, корпорації тощо;
- перетворювати колективні форми господарювання в акціонерні товариства, а радгоспи - в ті ж товариства, але з можливим збереженням певної долі державної власності;
- реорганізувати колгоспи, радгоспи і т.п. в колективні підприємства на основі безплатної передачі та викупу майна за кошти приватизаційних майнових сертифікатів та заощаджень;
- перетворювати існуючі форми господарювання в підсобні господарства промислових підприємств з організацією на їх базі кооперативів, селянських /фермерських/ господарств, асоціацій тощо.

Проте, як свідчать результати досліджень по ефективності інтенсифікації агропромислового виробництва, функціонування різних виробничих структур, використання ресурсного потенціалу, зокрема земельних угідь, без розвиненої, раціональної, прогресивної в усіх відношеннях матеріально-технічної бази АПК, особливо без застосування найновіших технологій і технічних засобів, вирішити проблему переведення його на інтенсивний шлях розвитку також неможливо. На жаль, наше сільськогосподарське

машинобудування розвивалося стосовно до вимог великих соціалістичних сільськогосподарських підприємств і "гігантоманії". Такі "дрібниці", як універсализація, змінність робочих органів, гнучкість і довершеність конотрукції, агрофільність та енергозбереження, над якими працювали конструктори на Заході, у нас частогусто відкидалися. Практика показує, що продуктивність праці на вузькоспеціалізованій невеликій фермі неодмінно вища, ніж робітника на гігантському індустріальному комплексі [1, с. 28].

В умовах демокретизації управління, відмови від директивного планування і при нових формах господарювання на селі та в АПК загалом вирішальними напрямками /факторами/ інтенсифікації розвитку агропромислового виробництва, крім організаційно-економічних механізмів реформування виробничих і соціальних відносин, переходу до ринкової економіки та створення відповідної матеріально-технічної бази в усіх ланках АПК, слід також вважати:

- науково обґрунтовану й ефективну організацію виробничих процесів на кожній ділянці, фермі, в кожному господарстві тощо;
- впровадження високоурожайних сортів сільськогосподарських культур і високопродуктивних порід тварин;
- застосування раціональних екологобезпечних систем землеробства й тваринництва, прогресивних природно-, ресурс- та енергозберігаючих комплексів машин і технологій;
- збалансований, пропорційний розвиток матеріально-технічної бази всіх сфер агропромислового комплексу, насамперед сировинної та переробної його галузей, а також технічна реконструкція і модернізація першої сфери;
- підтримання на належному рівні родючості земельних угідь і екологічної рівноваги в штучно створених агроландшафтах.

Виробничий досвід і наукові дослідження показують, що головним фактором, найважливішою передумовою інтенсифікації розвитку агропромислового виробництва є науково-технічний прогрес, впровадження наукових розробок та пошук ефективних організаційних форм реалізації досягнень аграрної науки і техніки. В практиці за останні роки набули широкого розповсюдження такі організаційні форми застосування результатів НТП, як створення науково-виробничих систем з мережею господарств та агрофірм, де зосереджено значний науковий потенціал.

Нами на прикладі Закарпатської області вивчався досвід і аналізувалося діяльність науково-виробничих систем різних напрямів спеціалізації по здійсненню програм інтенсифікації розвитку АПК [1, с. 76-82]. Зокрема, узагальнено методи і форми роботи науково-виробничих систем "Сад", "Руно" та "Свинина", а також насінневої агрофірми "Еліта", показано результативність впровадження в сільське господарство досягнень аграрної науки і техніки, особливо інтенсивних технологій, нових сортів сільгоспкультур і порід тварин, прогресивних систем організації праці й виробництва, дійових взаємовідносин між структурними підрозділами тощо.

Комплексне використання всіх факторів НТП в АПК на основі застоювання ефективних економічних важелів і механізмів ринкового типу дасть можливість значно інтенсифікувати розвиток агропромислового виробництва, підвищити його ефективність та соціально відродити село. Переведення АПК на інтенсивний шлях розвитку призведе до корінних змін на селі, появи в них нових соціально-економічних і екологічних функцій. Значної диференціації набудуть процеси територіального розміщення сільських поселень. У зв'язку з цим у Карпатському регіоні появляться виробничо, соціально та природоохоронно зорієнтовані сільські поселення.

Що стосується розширення виробничої сфери на селі, то, зважаючи на величезні втрати вирощеної сільськогосподарської продукції, яка не доходить до споживача, потрібно в максимальній мірі організувати її переробку на місцях. Це дасть можливість різко скоротити втрати, що само по собі рівноцінно приросту виробництва продуктів харчування. При стрімкому збільшенні цін на енергоносії і транспортне обслуговування будівництво малих переробних підприємств на селі означає також здешевлення кінцевої продукції АПК.

Крім того, за обмеженого вибору місць прикладання праці на селі розвиток переробних та агросервісних підприємств в сільській місцевості є важливою передумовою для більш повного і рівномірного використання трудових ресурсів і покращання демографічної структури сільського населення - основи розширеного відтворення трудових ресурсів. Це сприятиме також закріпленню молоді на селі. Малі агросервісні та агропереробні підприємства,

створювані в сільській місцевості, і в екологічному відношенні мають суттєві переваги, оскільки негативний вплив їх на навколишнє середовище значно менший, ніж великих. До того ж вони можуть скоріше перейти на безвідходні технології.

Розвиток агроіндустріальної сфери в сільській місцевості забезпечить рівномірне цілорічне надходження фінансових коштів, що зменшує необхідність у кредитних ресурсах, а отже відіграє чималу роль у фінансовій та соціально-економічній стабілізації агропромислового комплексу в умовах переходу до ринку.

2.4. Аграрне підприємництво і вплив його на інтенсифікацію розвитку агропромислового виробництва

Перехід до ринку зумовлює необхідність розвитку в аграрному секторі підприємницької діяльності. Саме підприємництво дає можливість наситити ринок товарами і послугами, подолати галузевий та регіональний монополізм на основі посилення конкуренції, прискореного впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Однак, як показує аналіз, для широкого розвитку підприємницької діяльності в АПК Карпатського регіону, як і всієї України, існує чимало перешкод об'єктивного й суб'єктивного характеру. Основними з них є відсутність: достатніх обсягів грошових нагромаджень /початковий капітал/ у працівників АПК - потенційних підприємців; малооб'єктивної виробничої і обслуговуючої матеріально-технічної бази; необхідної правової захищеності і певних юридичних гарантій підприємців щодо власності, розпорядження майном, одержання та розподілу прибутків тощо.

За цих умов успішний розвиток аграрного підприємництва можливий лише тоді, коли будуть дотримуватись певні принципи. В процесі дослідження такі принципи були сформульовані і обґрунтовані [2]. З урахуванням їх визначено основні шляхи розвитку підприємницької діяльності на селі та найважливіші напрямки впливу її на інтенсифікацію розвитку агропромислового виробництва (див.схему 1/.

Як видно із схеми, до факторів, що визначають можливості розвитку агропромислового підприємництва, належать наявність різних форм власності і господарювання, а до головних напрямків

Схема І. Основні фактори, принципи і шляхи розвитку аграрного підприємництва та його вплив на інтенсифікацію розвитку агропромислового виробництва

Фактори і принципи розвитку аграрного підприємництва	Шляхи розвитку аграрного підприємництва	Основні напрями впливу підприємництва на інтенсифікацію розвитку агропромислового виробництва
Фактори, що визначають розвиток аграрного підприємництва	Комерціалізація діяльності підприємств	Рационалізація спеціалізації виробництва
- Наявність різних форм власності	Впровадження контрактного підприємництва	Децентралізація і деконцентрація виробництва
- Можливість використання різних форм господарювання	Створення селянських /фермерських/ господарств	Диверсифікація виробництва
Принципи розвитку аграрного підприємництва	Розвиток особистих підприємств і агро-ділянок міських жителів	Прискорення темпів агропромислової інтеграції виробництва
- Поєднання різних типів і розмірів підприємств та господарств	Створення агроцехів і несіельськогосподарських підприємств	Формування ефективної виробничої і невиробничої структури АПК на мікрорівні
- Широке залучення робітників підприємств і громадян до підприємництва	Створення приватних агро-сервісних і переробних підприємств і кооперативів	Налагодження несіельськогосподарської діяльності на селі

розвитку цього підприємництва – комерціалізація діяльності існуючих господарств і підприємств. Серед заходів, спрямованих на комерціалізацію, найбільш важливими слід вважати: надання всім підприємствам їх структурним підрозділам за їх бажанням права юридичних осіб; надання можливості виходу на ринок у будь-яких формах; усунення органів управління, які сковують комерційну ініціативу господарств, підприємств тощо. Комерціалізація діяльності існуючих підприємств зрештою повинна прискорити розвиток агропромислового виробництва, процеси міжгалузевої інтеграції, особливо шляхом нарощування бази переробки, збереження і торгівлі.

Подальший розвиток особистих підсобних та створення селянських /фермерських/ господарств, агроцехів несільськогосподарських підприємств, а також агросервісних і переробних приватних підприємств і кооперативів у нових умовах сприятиме не лише децентралізації і деконцентрації агропромислового виробництва, формуванню ефективної виробничої та невиробничої структури АПК на мікрорівні, а й нарощуванню продовольчих ресурсів та соціальному відродженню села.

Створення в аграрному секторі малих і середніх індивідуальних та сімейних господарств – це вимоги ринку. Завдяки цьому, по-перше, формується багатокладна економіка на селі. По-друге, появляється велика кількість незалежних товаровиробників, які руйнують монопольну структуру аграрної економіки. По-третє, невеликі господарства індивідуального і сімейного типу створюють конкурентне середовище, здатне прискорити інтенсифікацію розвитку агропромислового виробництва.

Дослідження показують, що для умов Карпатського регіону найбільш прийнятним напрямом розвитку селянських /фермерських/ господарств є їх створення на базі особистих підсобних господарств. В цьому регіоні останні добре розвинуті і вони спроможні при певній підтримці перерости у фермерські господарства. Інший напрям – це реформування аграрних підприємств, їх реорганізація на основі приватизації земель, паювання колективного майна і вилучення паїв із колгоспів і міжгосподарських підприємств тими, хто хоче створити селянське /фермерське/ господарство.

Перехід до ринку, розвиток підприємницької діяльності на

селі, як свідчить практика, дають можливість розширювати тут несільськогосподарське виробництво, посилювати його прямий і опосередкований вплив на розвиток аграрної сфери, покращання фінансового стану підприємств і товаровиробників та вирішення соціальних проблем в сільській місцевості. Цей вплив має багатоаспектний характер /див.схему 2/. Зокрема, забезпечується більш ефективно використання аграрного виробничого потенціалу /землі, трудових ресурсів, основних фондів/. Крім того, розвиток на селі несільськогосподарської підприємницької діяльності сприяє закріпленню трудових ресурсів і кадрів масових професій, зменшенню сезонності праці сільського населення тощо [3, с.4-5].

Таким чином, можна зробити висновок, що розвиток на селі несільськогосподарської підприємницької діяльності загалом позитивно впливає на інтенсифікацію розвитку, демонополізацію і формування ефективної виробничої структури регіональних агропромислових комплексів.

Успішний розвиток підприємництва на селі неможливий без його всебічної підтримки. Адже навіть у розвинутих країнах з ринковою економікою підприємство, насамперед мале, користується підтримкою держави. В економічній ситуації, що склалася на Україні, така підтримка конче необхідна. Малому та середньому агробізнесові потрібно надавати на етапі становлення значні податкові та кредитні пільги, звільняти від плати за природні ресурси тощо.

Підтримка аграрного підприємництва може здійснюватися різними способами. Це - надання в оренду майна, послуг по матеріально-технічному постачанню і збуту продукції. Крім того, за рахунок коштів держави можуть проводитися роботи по підвищенню родючості ґрунтів, покращанню породно-племінного складу худоби, забезпечення елітним насінням і племінними тваринами, надання консультацій по впровадженню прогресивних технологій тощо. Причому зазначені види допомоги доцільно надавати малим агробізнесовим структурам на пільгових принципах.

× × ×

Проведене дослідження дає достатньо підстав для загального висновку, що інтенсифікація розвитку та підвищення соціально-економічної ефективності агропромислового виробництва

Схема 2. Вплив несільськогосподарського підприємництва на селі на його соціально-економічний розвиток

Вплив на виробничу сферу	! Вплив на фінансовий стан	! Вплив на соціальний розвиток села
Зниження втрат сировини, матеріалів і продукції	Підвищення доходності сільськогосподарських підприємств	Поповнення джерел фінансування розвитку соціальної сфери
Забезпечення комплексного і більшого повного використання агропотенціалу /землі, основних фондів, трудових ресурсів/	Зниження кредитомісткості аграрної продукції	Створення додаткових робочих місць
	Вирівнювання умов господарювання в сільському господарстві	Зменшення сезонності праці сільського населення
	Забезпечення еквівалентності міжгалузевого обміну	Закріплення кадрів на селі та підвищення рівня їх кваліфікації і майстерності

Карпатського регіону в умовах формування ринкової економіки можливі лише на основі комплексного підходу до здійснення аграрної реформи і всебічного врахування місцевих особливостей зазначеного регіону. Запропонований організаціїно-економічний механізм ринкового типу для вирішення цих надзвичайно важливих завдань охоплює пропозиції щодо створення ефективних організаційних структур господарювання, прискорення комерціалізації агропромислових підприємств, розвитку підприємницької діяльності на селі, запровадження науково обгрунтованої системи державної підтримки агропромислового підприємництва, податкових та кредитних пільг для сільськогосподарських товаровиробників.

Ш. Основні роботи, опубліковані по темі дослідження

1. Зигзаги інтенсифікації. - Ужгород, 1992, 128 с. /8,8 д.а./.
2. Розвиток аграрного підприємництва /методичні рекомендації/. - К.: УВШУ АПК, 1993, 28 с. /1,2 д.а./.
3. Розвиток підсобних промислів на селі /методичні рекомендації/. - К.: УВШУ АПК, 1993, 26 с. /1,1 д.а./.

Підп. до друку 25.02.94.

Формат 60x84/16. Папір офс. Офс.друк.

Ум.друх.ар. 0,6. Обл.-вид.арх. 1,0. Тираж 100 прим.

Зам. № 26.

Поліграфічна дільниця Інституту економіки АН України.

252011 м.Київ 11, вул. Панаса Мирного,26.

AB 29.235